

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

УДК 81'2 (075.8)

ДО ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ПРАГМАТИКИ, СТИЛІСТИКИ ТА ПРАГМАСТИЛІСТИКИ

Л.Р. Безугла, докт. філол. наук (Харків)

У статті обґрунтовується різниця між стилістикою, прагматикою та прагмастилістикою, яка полягає в різних методологічних принципах цих дисциплін: стилістика є лінгвоцентричною, а прагматику із прагмастилістикою об'єднує принцип антропоцентризму. Прагмастилістика вивчає стилістичні засоби мови й стилі мовлення, але не з лінгвоцентричних позицій, як стилістика, а з антропоцентричних – беручи за основу суб'єкта мовлення, що використовує стилістичні засоби в дискурсах різного стильового забарвлення.

Ключові слова: антропоцентризм, дискурс, лінгвопрагматика, лінгвоцентризм, прагмастилістика, стилістика.

Безуглая Л.Р. К вопросу о разграничении прагматики, стилистики и прагмастилистики. В статье обосновывается разница между стилистикой, прагматикой и прагмастилистикой, которая состоит в разных методологических принципах этих дисциплин: стилистика является лингвоцентрической, а прагматику с прагмастилистикой объединяет принцип антропоцентризма. Прагмастилистика изучает стилистические средства языка и стили речи, но не с лингвоцентрических позиций, как стилистика, а с антропоцентрических – ставя во главу угла субъекта речи, использующего стилистические средства в дискурсах различной стилиевой окраски.

Ключевые слова: антропоцентризм, дискурс, лингвопрагматика, лингвоцентризм, прагмастилистика, стилистика.

Bezugla L.R. On the differentiation of pragmatics, stylistics and pragmastylistics. This article justifies the distinction between stylistics, pragmatics and pragmastylistics which consists in different methodological principles of these disciplines: stylistics is linguocentric, whereas pragmatics and pragmastylistics share the principle of anthropocentrism. Pragmastylistics studies stylistic features of language and speech, not from the linguocentric perspective, as stylistics does, but from the anthropocentric one. It focuses on the subject of speech who uses stylistic tools in discourses of different stylistics shades.

Key words: anthropocentrism, discourse, linguistic pragmatics, linguocentrism, pragmastylistics, stylistics.

Однією з відмітних особливостей сучасної науки постають інтеграційні процеси – взаємовплив і взаємопроникнення наукових дисциплін. Показовий приклад таких процесів у лінгвістиці – лінгвопрагматика, яка знаменувала своїм становленням поворот до антропоцентричної парадигми. З одного боку, прагматика збагачується залученням нових для неї дослідницьких предметів і мето-

дик – розвиваються соціо-, контрастивна, історична, когнітивна прагматика тощо. З іншого боку, вона дає новий кут зору на об'єкти вивчення суміжних лінгвістичних дисциплін – стверджується прагматичний підхід у лексикології, фонетиці, синтаксисі, стилістиці й т.д.

В ряду дисциплін, що збагачуються прагматичним підходом, особливе місце займає стилістика.

На відміну від багатьох із них, стилістика демонструє близькість до прагматики в плані функціонування, застосування, вживання мови. Охоплюючи багато проблем, що мають довгу історію вивчення в межах стилістики, прагматика із самого початку свого розвитку демонструє з нею широкі ділянки перетину дослідницьких інтересів [2, с. 390]. Тому в період бурхливого розвитку прагматики в радянській лінгвістиці – у 80-ті роки 20-го століття, намітився процес інтеграції стилістики й прагматики та формування прагмастилістики [1; 12 та ін.].

Однак, така близькість криє в собі небезпеку змішення, ототожнення лінгвопрагматики зі стилістикою, що, на жаль, усе частіше має місце в сучасних кандидатських дослідженнях. Зокрема, спостерігаємо непослідовність методології, термінологічний різнобій, синонімічне вживання стилістичних і прагматичних термінів (наприклад, «прагматична функція» і «стратегія» в роботі [6]).

Ціль статті – обґрунтування різниці між стилістикою, прагматикою та прагмастилістикою, яка полягає в різних методологічних принципах цих дисциплін: стилістика є текстоцентричною, а прагматику із прагмастилістикою об'єднує принцип антропоцентризму.

У сучасній науці про мову паралельно існують два провідних методологічних принципи – антропоцентричний і лінгвоцентричний (також: суб'єктоцентризм / експерієнціоналізм vs. об'єктоцентризм [10, с. 173; 19, с. 90] або суб'єктоцентризм vs. текстоцентризм [16]).

З позицій лінгвоцентричного підходу, що є історично первинним, мова вивчається як даність, яка є зафіксованою в текстах, академічних граматиках і словниках. У центрі уваги дослідника – мовні одиниці різних рівнів у відокремленні від суб'єкта мовлення. Парадні приклади лінгвоцентричного підходу дає системно-структурне мовознавство. Ф. де Соссюр, оголосивши лінгвістику мовлення (*la linguistique de la parole*) другорядною, підпорядкованою лінгвістиці мови (*la linguistique de la langue*) [14, с. 56], на довгі роки зумовив панування лінгвоцентризму в мовознавстві.

Заслуга повороту лінгвістики до антропоцентричної методології належить лінгвопрагматиці (прагмалінгвістиці, прагматиці мови), яка поставила в центр дослідницького інтересу суб'єкта мовлення, мовця – комуніканта, що використовує мову для досягнення різних комунікативних цілей у мовленні, в мовленнєвій діяльності, в дискурсі. За словами І.П. Сусова, «прагматика висунула на передній план не абстрактну систему, а живу людину, яка діє в конкретних умовах» [13, с. 10] (тут і далі – переклад мій, Л.Б.). Саме на створення антропоцентричної теорії на противагу логічному позитивізму претендував Дж. Л. Остін у циклі лекцій, які було опубліковано під назвою “How to do things with words” [17]. Проте, на початку свого існування лінгвопрагматика все ж таки залишилась на об'єктивістських позиціях, оскільки лінгвісти, які впровадили філософське за своїми коренями вчення в розвідки мови, далеко не відійшли від системно-структурної парадигми, за інерцією зосередившись на дослідженні іллокутивної інтерпретації речень / висловлень. Поступово в лінгвопрагматиці намітилось два дослідницьких вектора, дві іпостасі – комунікативна, об'єктоцентрична й когнітивна, суб'єктоцентрична [14].

Лінгвопрагматика розвивається в бік укріплення й розширення принципу антропоцентризму. Три етапи її розвитку – комунікативний, когнітивний і дискурсивний – є відбитком динаміки принципу антропоцентризму.

На першому (комунікативному) етапі (70–80 рр. ХХ ст.) антропоцентричний принцип у прагматиці передбачає зосередження на мовленнєвих діях одного комуніканта.

Другий (когнітивний) етап (80–90 рр. ХХ ст.) характеризується зверненням до ментальних станів комуніканта з метою з'ясування зв'язку «мова – мислення – мовлення», з одного боку, й залученням міждисциплінарних зв'язків, з іншого.

На третьому (дискурсивному) етапі (ХХІ ст.) антропоцентричний принцип розширюється на когнітивну й мовленнєву взаємодію комунікантів і їхніх груп у дискурсах різних видів, що знаменує про-

відну роль лінгвопрагматики в становленні лінгво-дискурсології.

Антропоцентризм і функціоналізм сформували наукові передумови для методологічно нової когнітивно-комунікативної мовознавчої парадигми. Слід підкреслити, що антропоцентризм не дорівнюється до функціоналізму: останній стосується граматики [13, с. 36] і передбачає вивчення одиниць мовної системи під кутом зору їхніх функцій у мовленні. Функціоналізм є відгалуженням лінгвоцентризму, проміжною ланкою між лінгвоцентризмом і антропоцентризмом. У цьому зв'язку можна стверджувати, що перші лінгвопрагматичні концепції радянської лінгвістики залишалися в полоні функціоналізму: пор. визначення прагматики Л.А. Кисильової: «Прагматика як мовознавча наука має вивчати людську мову в її прагматичній функції (функції впливу, інтеракції)» [8, с. 98].

На відміну від функціоналізму, антропоцентризм розуміється суто в прагматичному ключі: «Абстрактний, ідеальний мовець мав уступити своє місце конкретному, реальному Мовцю, який здійснює свою діяльність спілкування кожний раз у новій обстановці, в новому комунікативно-прагматичному просторі. Прагматика бере на озброєння не просто принцип Антропоцентризму, а принцип Егоцентризму» [13, с. 37].

Антропоцентрична методологія прагматики визначає її дослідницькі методи, антропоцентричні по суті, тобто такі, що в своїх прийомах і методах виходять від суб'єкта мовлення, – контекстуальний, мовленнєвоактовий, експлікації імплікатур, інтенціональний, концептуальний, фреймовий, дискурсивно-стратегічний тощо.

Класичним дослідницьким об'єктом лінгвопрагматики є не мовні одиниці, а мовленнєві – мовленнєва діяльність комуніканта, яка вивчається на предмет:

- інтенцій мовця та їх відображення у висловленнях;
- мовленнєвих дій (актів) і їх вербалізації в дискурсах різних видів на певній мові;
- імпліцитних смислів висловлень, що є проявом взаємодії інтенціонального й інтер-

акціонального аспектів дискурсу;

- стратегій і тактик комунікантів у дискурсі та їх реалізації за допомогою різнорівневих вербальних і невербальних засобів.

Звичайно, об'єктом конкретного сучасного прагматичного дослідження може бути і мовна одиниця (слово, речення, текст тощо), і мовленнєва (мовленнєвий акт, стратегія тощо) (пор. вектори дослідження «від мовних одиниць до їх функцій» та «від мовленнєвих функцій до мовних одиниць, що їх виконують» у функціоналізмі [4]). Але предмет прагматичних розвідок має залишатися прагматичним, мовленнєвим, дискурсивним – таким, що виходить від мовця.

Прагматичний підхід не тільки не виключає мову з поля зору дослідника, але й дозволяє вивчити його синкретичні прояви в так званих «екзотичних ситуаціях мовлення» – натяки, недомовки, містифікації, розіграші тощо [3, с. 189], які залишаються недосяжними для дослідника, що знаходиться в межах лінгвоцентричного підходу. Проте, без взаємодії із системно-структурним підходом неможливо отримати валідні результати в аналізі мовлення, тому «цілком допустимо говорити про відношення взаємодоповненості між вивченням того, як побудована людська мова, і вивченням того, як вона працює, виконуючи завдання, які покладаються на неї людьми в актах їхньої діяльності» [13, с. 37]. Наукові парадигми не виключають одна одну, а доповнюють і збагачують: попередня парадигма виступає ґрунтом для наступної – пор. метафору листкового пирога І.П. Сусова [14].

Стилістика ж є лінгвоцентричною. Її об'єкт становлять мовні одиниці всіх рівнів, що дозволяє розглядати стилістичні аспекти фонетики, графіки, словотвору, лексикології, синтаксису, тексту [5, с. 3]. Методи стилістичного аналізу залежать від системно-мовного рівня розглядуваних одиниць – фоностилістичний, синтактико-стилістичний, лексико-стилістичний, текстово-стилістичний тощо.

І.Р. Гальперін підкреслює, що «лінгвістична стилістика не має об'єкта вивчення відмінного від граматики; її об'єкт – ті ж самі факти мови. Але вона має свій дослідницький предмет. Цей пред-

мет <...> – стилістичні засоби мови й стилі мовлення» [5, с. 4]. Предметна область стилістики включає:

- використання виразних і образних засобів мови, які виконують естетичну функцію;
- мовні засоби формування й історію розвитку функціональних стилів;
- функції стилістичних прийомів у різних стилях мовлення;
- індивідуально-художній стиль письменника.

Націленість на використання мови об'єднує стилістику з прагматикою. Однак, у стилістиці йдеться про інший дослідницький ракурс – про лінгвоцентричний. На лінгвоцентричність стилістики І. Р. Гальперін вказує, обґрунтовуючи релевантність використання не просто засобів мови, а системи стилістичних засобів мови: «Не будь-яке стилістичне використання окремих мовних фактів є предметом лінгвістичної стилістики. <...> Відокремитися як стилістичний прийом використання фактів мови може лише тоді, коли стилістичні функції цього засобу визначились з достатньою ясністю та повнотою, коли вони типізувались у своєму використанні» [5, с. 4]. Інакше кажучи, стилістика досліджує системне використання мовних засобів у якості виразників тієї чи іншої функції, тобто стосується системно-структурної парадигми та її функціонального відгалуження.

Таким чином, стилістика концентрується на мовних засобах, а лінгвопрагматика – на суб'єкті мовлення – людині, яка ці засоби використовує в мовленні.

Що стосується прагмастилістики, то на сьогодні існує, принаймні, три тлумачення її предметної області:

- «Прагмалінгвістичне дослідження зосереджене на розробці засобів виявлення найсуттєвіших для мовленнєвого спілкування мовних явищ і цілеспрямованого виведення їх на передній план з тією метою, щоб читач подібного тексту (створеного в прагмалінгвістичному регістрі), зміг загострити увагу саме й переважно на цьому мовному явищі» [7, с. 171].

- «Прагмастилістика <...> вивчає закономірності мовленнєвого впливу на адресата в певних ситуаціях спілкування, питання визначення істинних намірів мовця (підтекст) і способів досягнення очікуваного (перлокутивного) ефекта. <...> Таким чином, прагмастилістика досліджує стилістику прямих і індириктних мовленнєвих актів» [9, с. 34].
- Прагмастилістика вивчає жанри мовлення, які створюють ту предметну область, в якій стилістика й прагматика максимально зближуються [11; 13, с. 46; 18].

Перший погляд демонструє лінгвоцентричну методологію – у центрі уваги цих концепцій знаходяться мовні явища, суттєві для мовленнєвого спілкування, текст, створений у прагмалінгвістичному регістрі. А от два інші погляди є антропоцентричними – вони акцентують мовця, його мовлення у розмаїтті жанрів і створюваних інтендованих мовцем смислів – експліцитних і імпліцитних, які виражаються мовцем за допомогою стилістичних засобів.

Антропоцентризм доцільно покласти в основу розгалуження стилістики й прагмастилістики. Залишаючись, за своєю суттю, стилістикою, прагмастилістика має ті ж самі об'єкт і предмети дослідження, що й стилістика. Різниця стилістики й прагмастилістики стосується методологічного принципу дослідження: в стилістиці це лінгвоцентричний принцип, у прагмастилістиці – антропоцентричний. Напрямок дослідження змінюється на прямо протилежний: стилістика вивчає стилістичні засоби, які застосовує людина, а прагмастилістика – інтенції, стратегії й тактики людини, що застосовує стилістичні засоби. Відповідно, прагмастилістика поєднує методи стилістики й прагматики.

Змінивши дослідницький вектор з лінгвоцентризму на антропоцентризм, можна конкретизувати предметну область стилістики для її прагматичної галузі:

- вплив інтенцій, стратегій і тактик мовця / автора тексту на вибір ним виразних і образних засобів мови;

- роль авторських інтенцій, стратегій і тактик у формуванні і розвитку функціональних стилів;
- взаємодія інтенції, стратегії та тактики мовця й стилю його мовлення;
- авторські інтенції, стратегії та тактики як основа формування індивідуально-художнього стилю письменника.

Центральними поняттями прагмастилістики постають інтенції, стратегії та тактики автора висловлення/тексту, який використовує ті чи інші стилістичні прийоми. Прагмастилістика покликана розглядати стиль, стилістичні засоби й прийоми крізь призму авторської позиції. Тому називати прагмастилістичними можна тільки ті дослідження, які не концентруються на стилістичних засобах як таких (це прерогатива чистої стилістики), а намагаються відповісти на питання, чому автор обрав саме ці засоби. Крім того, прагмалінгвіста цікавлять питання, яким чином інтенції та стратегії автора формують стиль дискурсу, жанр мовлення й авторський ідеостиль.

Сумуючи викладені думки, слід зазначити, що в річці інтеграційних процесів сучасної науки стилістика тісно взаємодіє з лінгвопрагматикою, що знаходить прояв у розвитку прагмастилістики – дисципліни, що вивчає стилістичні засоби мови й стилі мовлення, але не з лінгвоцентричних позицій, як стилістика, а з антропоцентричних – беручи за основу суб'єкта мовлення, що використовує стилістичні засоби в дискурсах різного стильового забарвлення.

Вивчення взаємодії дискурсу й стилю уявляється перспективним напрямком лінгвістичних розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азнаурова Э.С. Прагматика художественного слова / Э.С. Азнаурова. – Ташкент : Фан, 1988. – 126 с.
 2. Арутюнова Н.Д. Прагматика / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь ; [гл. ред. В.Н. Ярцева]. – М. : Сов. энцикл., 1990. – С. 389–390.
 3. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл / Н.Д. Арутюнова ; [изд. 4-е, стереотип.]. – М. : Эдиториал УРСС, 2005. – 384 с.
 4. Бондар-

ко А.В. Функциональная грамматика / А.В. Бондарко. – Л. : Наука, Ленингр. отд., 1984. – 133 с.
 5. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка / И.Р. Гальперин. – М. : Изд-во лит-ры на иностр. языках, 1958. – 460 с.
 6. Гончарук О.М. Англомовна прозова байка: прагмастилістичний і лінгвокогнітивний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.М. Гончарук. – Херсон : Херсон. держ. ун-т, 2012. – 20 с.
 7. Григорьян И.Т. Лингвопоэтика: Ритм и просодия художественного текста в прагмастилистическом освещении / И.Т. Григорьян // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей ; [отв. ред. В.В. Красных, А.И. Изотов]. – М. : МАКС Пресс, 2004. – Вып. 28. – С. 168–182.
 8. Киселева Л.А. Вопросы теории речевого воздействия / Л.А. Киселева. – Л. : ЛГУ, 1978. – 160 с.
 9. Кожина М.Н. Стилистика русского языка / М.Н. Кожина, Л.Р. Дускаева, В.А. Салимовский. – М. : Флинта : Наука, 2008. – 464 с.
 10. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении / Дж. Лакофф ; пер. с англ. И.Б. Шатуновского. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 792 с.
 11. Лузина Л.Г. Проблемы стилистики в прагмастилистической интерпретации / Л.Г. Лузина // Прагматика и семантика. – М., 1991. – С. 67–81.
 12. Магидова И.М. Теория и практика прагмалингвистического регистра английской речи : автореф. дисс. на соискание учен. степени доктора филол. наук / И.М. Магидова. – М. : МГУ, 1989. – 34 с.
 13. Салимовский В.А. Жанры речи в функционально-стилистикаческом освещении (научный академический текст) / В.А. Салимовский. – Пермь : Изд-во Перм. гос. ун-та, 2002. – 236 с.
 14. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / Ф. де Соссюр // Труды по языкознанию ; пер. с фр. яз. под ред. А.А. Холодовича. – М. : Прогресс, 1977. – С. 31–274.
 15. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / И.П. Сусов. – Винница : Нова книга, 2009. – 272 с.
 16. Сусов И.П. Субъектоцентрическая модель речевого акта / И.П. Сусов, Л.Р. Безуглая // Культура народов Причерноморья : науч. журнал. – 2009. – Т. 2, № 168. – С. 284–287.
 17. Austin J.L. How to do things with words / J.L. Austin. – Cambridge/Mass. : Harvard Univ. Press, 1962. – 166 p.
 18. Sandig B. Namen, Stil(e), Textsorten / B. Sandig // Namenforschung: Ein internationales Handbuch zur Onomastik. – Berlin, New York, 1995. – S. 541–551.
 19. Vanparrys J. Categories and Complements of Illocutionary Verbs in a Cognitive Perspective / J. Vanparrys. – Fr./M. : Lang, 1996. – 249 S.